

Екологічна складова у формуванні концепції стійкого розвитку соціально-економічної системи

*Роботу виконано на кафедрі економіки і
підприємництва та інноваційної діяльності
СНУ ім. Лесі Українки*

У статті розглянуто нову парадигму стійкого екологічно безпечного розвитку як скоординовану глобальну стратегію виживання людства, орієнтовану на збереження і відновлення природних спільнот у масштабах, необхідних для повернення до меж господарської місткості біосфери. Визначено поняття «стійкого розвитку» як складної соціо-еколого-економічної системи. Досліджено історію формування концепції стійкого розвитку, основні її аспекти, рівні та принципи. Розкрито сутність концепції стійкого розвитку, що характеризується як єдність трьох взаємопов'язаних складових: економічної, соціальної і екологічної. Визначено роль та місце екологічної складової в системі чинників, які впливають на стійкий розвиток суспільства та національної безпеки країни.

Ключові слова: концепція, стійкий розвиток, економічне зростання, екологічна складова, соціально-економічна система.

Ющишина Л. А. Экологическая составляющая в формировании концепции устойчивого развития социально-экономической системы. В статье рассмотрено новую парадигму устойчивого экологически безопасного развития как скоординированную глобальную стратегию выживания человечества, ориентированную на сохранение и восстановление природных сообществ в масштабах, необходимых для возврата к границам хозяйственной емкости биосферы. Определено понятие «устойчивого развития» как сложной социо-эколого-экономической системы. Исследована история формирования концепции устойчивого развития, ее основные аспекты, уровни и принципы. Раскрыта сущность концепции устойчивого развития, которая характеризуется как единство трех взаимосвязанных

складаючих: економічної, соціальної та екологічної. Визначено роль і місце екологічної складової в системі факторів, впливаючих на стійке розвиток суспільства та національної безпеки країни.

Ключевые слова: концепція, стійке розвиток, економічний ріст, екологічна складовою, соціально-економічна система.

Yushchyshyna L. A. Ecological component in the formation of the conceptions of sustainable development of socio-economic system. The article considers a new paradigm of sustainable environmentally safe development as a coordinated global strategy of human survival, focused on the conservation and restoration of natural communities on the scale needed to return to the limits of the economic capacity of the biosphere. The concept of «sustainable development» as a complex socio-ecological-economic system are determined. History of the formation of the concept of sustainable development, its main aspects, levels and principles are researched. The essence of the concept of sustainable development, which is characterized as a unity of three interrelated components: economic, social and environmental. Role and place of the environmental component in the factors that affect the sustainable development of society and national security are determined.

Key words: concept, sustainable development, economic growth, environmental aspects of socio-economic system.

Постановка наукової проблеми та її значення. Вирішення проблем довкілля починається всередині держави, однак не можливе без спільних міжнародних зусиль. Проте міжнародна співпраця навряд чи буде можливою, якщо країна сама не зробить певних внутрішніх кроків. Екологічна політика в Україні централізована на державному рівні і, як наслідок, суспільство та держава не поділяють відповідальності за погіршення стану довкілля, скорочення тривалості життя та погіршення здоров'я населення.

Теорія і практика показали, що екологічна складова є невід'ємною частиною людського розвитку. В основі діяльності Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку та її заключної доповіді «Наше спільне майбутнє» покладена нова триєдина концепція стійкого (еколого-соціально-економічного) розвитку. Всесвітній саміт ООН зі стійкого розвитку (міжурядовий

і науковий форум) у 2002 році підтвердив прихильність всього світового співтовариства до ідей стійкого розвитку для довгострокового задоволення основних людських потреб при збереженні і відновленні природних спільнот у масштабах, необхідних для повернення до меж господарської місткості біосфери.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Концепція стійкого розвитку стала логічним переходом від екологізації наукових знань і соціально-економічного розвитку, що бурхливо розпочався ще в 70-і роки минулого століття. Питанням обмеженості природних ресурсів, а також забрудненню навколишнього середовища, яке є основою життя, економічної і будь-якої діяльності людини, присвячено ряд наукових робіт. Реакцією на цю проблему було створення міжнародних неурядових наукових організацій із вивчення глобальних процесів на Землі, таких як Міжнародна федерація інститутів перспективних досліджень, Римський Клуб, Міжнародний інститут системного аналізу, а в СРСР - Всесоюзний інститут системних досліджень.

Проведення в червні 1972 року в Стокгольмі Конференції ООН з навколишнього середовища і створення Програми ООН з навколишнього середовища (*UNEP, United Nations Environment Programme*) ознаменувало включення міжнародного співтовариства на державному рівні у вирішення екологічних проблем, які стали стримувати соціально-економічний розвиток. Почала розвиватися екологічна політика і дипломатія, право навколишнього середовища, з'явилася нова інституційна складова - міністерства і відомства з навколишнього середовища.

У 1980-х роках гостро стали питання екорозвитку, розвитку без руйнування, необхідності стійкого розвитку екосистем. Всесвітня стратегія охорони природи (ВСОП), прийнята в 1980 році, вперше в міжнародному документі містила положення стійкого розвитку. Друга редакція ВСОП, опублікована в жовтні 1991 року, отримала назву «Турбота про планету Земля - Стратегія стійкого життя». У ній підкреслюється, що розвиток має базуватися на збереженні живої природи, захисті структури, функцій та різноманітності природних систем Землі, від яких

залежать біологічні види. Для цього необхідно: зберігати системи підтримки життя (життєзабезпечення), зберігати біорізноманіття та забезпечити стійке використання поновлюваних ресурсів. З'явилися дослідження з екологічної безпеки як частини національної і глобальної безпеки.

В червні 2012 року, через 40 років з часу першої міжнародно-політичної конференції високого рівня, присвяченій довкіллю, та через 20 років з часу історичного «Саміту Землі», в Ріо-де-Жанейро пройшов глобальний саміт - Конференція ООН зі стійкого розвитку («Ріо+20») - одна з наймасштабніших міжнародних подій десятиріччя, пріоритети якої - зелена економіка в контексті стійкого розвитку та боротьби з бідністю, та інституційні рамки для стійкого розвитку.

Теоретичні основи стійкого розвитку суспільства у своїх працях досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, а саме: Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов [6], В. В. Добровольський [3], Є. А. Єрохіна [4], Д. М. Майер, Д. Е. Раух [5], В.Я. Шевчук [8] та ін. Узгодження основних точок зору, їх переклад на мову конкретних заходів, що є засобами досягнення стійкого екологічно безпечного розвитку, спонукає і надалі досліджувати дану проблему.

Мета дослідження полягає у визначенні ролі та місця екологічної складової у формуванні концепції стійкого розвитку соціально-економічної системи.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Стійкий розвиток - це процес змін, в якому експлуатація ресурсів, напрямки інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку та інституційні зміни погоджені один з одним і зміцнюють нинішній і майбутній потенціал для задоволення людських потреб і прагнень. В основному, йдеться про забезпечення не спадаючої в часі - від покоління до покоління - якості життя людей і природного капіталу.

Фактично мова може йти не про негайне припинення економічного зростання взагалі, а про припинення, на першому етапі нерационального зростання використання ресурсів навколишнього середовища. Останнє важко

здійснити на тлі зростаючої конкуренції, зростання таких показників успішної економічної діяльності як продуктивність і прибуток.

Підвищення продуктивності праці відбувається безперервно з розвитком людства на всіх етапах цього розвитку в міру накопичення людьми досвіду, знань, розкриття законів природи і їх застосування [2, с.32].

Водночас перехід до інформаційного суспільства - економіки нематеріальних потоків фінансів, інформації, повідомлень, інтелектуальної власності - призводить до так званої дематеріалізації господарської діяльності: вже зараз обсяги фінансових угод перевищують обсяги торгівлі матеріальними товарами в 7 разів. Нову економіку рухають не тільки дефіцити матеріальних і природних ресурсів, але й наявність ресурсів інформації і знань. Питома енергоємність господарської діяльності продовжує знижуватися, хоча загальне енергоспоживання росте. Більшість міжнародних організацій системи ООН включило у свою діяльність істотну екологічну складову, орієнтовану на перехід до стійкого розвитку. Експерти Світового банку реконструкції і розвитку визначили стійкий розвиток як процес управління сукупністю (портфелем) активів, спрямований на збереження і розширення можливостей, наявних у людей. Активи в даному визначенні включають не тільки традиційно підраховуваний фізичний капітал, але також природний і людський капітал. Щоб бути стійким, розвиток має забезпечити зростання - або, принаймні, не зменшити цих активів. Для раціонального управління економікою країни застосовується той же принцип, що використовується для раціонального управління особистою власністю.

Відповідно з наведеним визначення стійкого розвитку головним показником стійкості, розробленим Світовим банком, є «справжні темпи (норми) заощадження» або «справжні норми інвестицій» в країні. Прийняті зараз підходи до вимірювання накопичення багатства не враховують виснаження і деградацію природних ресурсів, з одного боку, а, з іншого - інвестиції в людей - один з найцінніших активів будь-якої країни [1].

При переході на визначення дійсних темпів заощаджень (інвестицій) цей недолік виправляється коригуванням розрахованих традиційними методами темпів заощаджень: у бік зменшення - шляхом оцінки виснаження природних ресурсів і збитків від забруднення навколишнього середовища (втрата природного капіталу), і у бік збільшення - шляхом обліку зростання людського капіталу (насамперед через інвестицій в освіту та базове медичне обслуговування).

Концепція стійкого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної та екологічної.

Економічний підхід до концепції стійкості розвитку заснований на теорії максимального потоку сукупного доходу Хікса-Ліндаля, який може бути проведений за умови збереження сукупного капіталу, за допомогою якого виробляється цей дохід. Ця концепція передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів і використання екологічних - природо-, енерго, і матеріалозберігаючих технологій, включаючи видобуток і переробку сировини, створення екологічно чистої продукції, мінімізацію, переробку і знищення відходів. Однак при вирішенні питань про те, який капітал повинен зберігатися (наприклад, фізичний або природний, або людський капітал), яким чином різні види капіталу можуть бути взаємозамінними, а також при вартісній оцінці цих активів, особливо екологічних ресурсів, виникають проблеми правильної інтерпретації і розрахунку.

Соціальна складова стійкості розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, в тому числі, на скорочення кількості руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом цього підходу є справедливий розподіл благ. Бажаним є збереження культурного капіталу і різноманіття в глобальних масштабах, а також більш повне використання практики стійкого розвитку, існуючої в не домінуючих культурах. Для досягнення стійкості розвитку, сучасному суспільству доведеться створити більш ефективну систему прийняття рішень, що враховувала б історичний досвід і сприяла плюралізму. В рамках концепції людського розвитку людина є не

об'єктом, а суб'єктом розвитку. Спираючись на розширення варіантів вибору людини як головну цінність, концепція стійкого розвитку передбачає, що людина має брати участь у процесах, які формують сферу його життєдіяльності, сприяти прийняттю і реалізації рішень, контролювати їх виконання. З екологічної точки зору, стійкий розвиток має забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабілізація біосфери. Поняття природних систем і ареалів проживання можна розуміти широко, включаючи в них створену людиною середу, таку як, наприклад, міста. Основна увага приділяється збереженню здібностей самовідновлення і динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх у деякому ідеальному статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища і втрата біологічного різноманіття скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення.

Поява концепції стійкого зростання підірвало фундаментальну основу традиційної економіки - необмежене економічне зростання. В одному з основних документів Конференції ООН з оточуючого середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) «Порядку денному на XXI століття», в главі 4 (частина 1), присвяченій змінам у характері виробництва і споживання, простежується думка, що треба йти далі концепції стійкого розвитку, коли йдеться, що деякі економісти «ставлять під сумнів традиційні поняття економічного зростання», і пропонуються пошуки «схем споживання і виробництва, які відповідають суттєвим потребам людства» [7].

Традиційна економіка стверджує, що максимізація прибутку і задоволення споживачів в ринковій системі сумісно з максимізацією добробуту людей і що недоліки ринку можна виправити державною політикою. Друга вважає, що короткострокова максимізація прибутку і задоволення індивідуумів - споживачів в остаточному підрахунку призведе до виснаження природних і соціальних ресурсів, на яких ґрунтується добробут людей і виживання біологічних видів.

Висновки. Отже, підсумовуючи вище викладене, можна констатувати, що прогрес економічної науки привів все до більшого врахування екологічної складової в системі чинників, які впливають на стійкий розвиток суспільства та національної безпеки країни. З одного боку, більшість традиційних природних ресурсів стали дефіцитними. Причому це відноситься не тільки до невідновних ресурсів, але також і до так званих відновлюваних ресурсів - насамперед ресурсів екосистем (екосистемним «товарам» і «послугам») і біорізноманіттю. Одне з визначень сталого розвитку - це невиснажливий розвиток в довгостроковому плані. Так як природа є основою життєдіяльності людини, її виснаження і деградація при існуючих економічних відносинах негативно позначається на соціальних відносинах і структурах виробництва та споживання. З іншого боку, виявилось, що багато відновлюваних природних благ не мають належної цінності, що є джерелом їх виснаження та деградації. Тому й відбувся перехід до екологічної економіки та економіки стійкого розвитку.

Перспективи подальших досліджень. Узгодження основних точок зору: економічної, соціальної та екологічної, і їх переклад на мову конкретних заходів, що є засобами досягнення стійкого розвитку – завдання, що потребують першочергового розв'язку, оскільки всі три складові стійкого розвитку повинні розглядатися збалансовано. Важливо також дослідити і механізми взаємодії цих концепцій. Економічна та соціальна складові, взаємодіючи одна з одною, породжують такі нові завдання, як досягнення справедливості всередині одного покоління (наприклад, щодо розподілу доходів) та надання цілеспрямованої допомоги бідним верствам населення. Механізм взаємодії економічної та екологічної складової генерують нові ідеї щодо вартісної оцінки та інтерналізації зовнішніх впливів на навколишнє середовище. Нарешті, зв'язок соціальної та екологічної складової викликає інтерес до питань рівності, дотримання прав майбутніх поколінь, участі населення в процесі прийняття рішень.

Література

1. Волгина В. Концепция устойчивого развития и экономический рост / В. Волгина // Страны с переходной экономикой в условиях глобализации: Материалы VI Международной научно-практической конференции студентов и молодых ученых, 28-30 марта 2007 г., Москва, экономический факультет Российского университета дружбы народов/ Отв. Ред. Волгина Н.А., Айдрус И.А.– М.:РУДН, 2007.- С.36-37.
2. Диденко Н.И. Экономика развитие: учеб.пособие. / Н.И. Диденко: [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://window.edu.ru/resource/>.
3. Добровольський В. В. Екологічні знання [Текст] : навч. посіб. / В. В. Добровольський. - К. : Професіонал, 2005. - 304 с.
4. Ерохина Е.А. Теория экономического развития: системносинергетический поход / Е.А. Ерохина : [Электронный ресурс] – Режим доступа: [http:// orel.rsl.ru/nettext/](http://orel.rsl.ru/nettext/).
5. Майер Дж. М. Основні проблеми економіки розвитку / Джеральд М. Майер, Джемс Е. Раух, Антон Філіпченко. – К.: Либідь, 2003. – 688 с.
6. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, В.С.Міщенко та ін. – Київ, РВПС України, 1999. – 716 с.
7. Программа действий. Повестка дня на 21 век и другие документы конференции в Рио-де Жанейро в популярном изложении. – Женева: центр «За наше общее будущее», 1993. -70 с.
8. Рио-де Жанейро – Йоганнесбург: паростки ноосферогенезу і відповідальність за майбутнє / В.Я. Шевчук, Г.О. Білявський, Ю.М. Саталкін і ін. – К.: Геопринт, 2002. – 118 с.